ناناست).

چاڤرەش: عەجایب، قەت ممکونە ئەڤ ژی دێ ببا! نامووسا کورێ من، ما ممکونە وەها د دەستێ نەیاران پامال ببت ! ئەڤ چ خائینی یە ! نەخێر ! (جارەک دی دچت تەماشە دکەت) لازمە ئەز ببرم، یان بکوژم ! قەت چو کورد نامووسا خوە وەها ببینت، ناوەستت ! بەلێ، ئەو نامووسا من !... و ئەمانەتێ منە !

(جارەک دی دچت تەماشە دکەت، تێتە غەلەیانێ).

چاڤرەش: بەلێ.. بەلێ.. کوشتن.. ژ غێرێ وێ چو دیتر نینە. خوەدێ ژی ژ من نا پرست. چونکی ل سەر نامووسێ یە.

(هەمان دبەزتە، رم ئانی، دئینت دانتە ل سەر سینگێ کورێ خوە)

چاڤرەش: هان بۆ تە! زەریا نامووسێ، ئەی جاناوەرێ نامووسێ !

مەمۆ: ئاه... دادێ..

غەزال:(هەمان هشیار دبت، رمێ د سینگێ مەمۆ دبینت، دبێژتە خەسیا خوە) وای تە چاڤێ خوە کۆر کر(ل ناڤ سەرێ خوە ددت).

غەزال وچاڤرەش: (هەردو دگەل یەک ب ئاهەنگ)

هەرێ مەمۆ، مەمێ ئەباسی، ئەباسی

بریندارۆ مەمۆ، دایێ کۆر بت، نەناسی!

نووسەری ئەم شانۆنامەیە، عبدالرحیم رەحمی هەکاری(١٨٩٠-١٩٥٨)، وەک زنار صلۆپی ئاماژەی بۆ دەکات، ئەندامی چالاکی چەندین رێکخراوی کوردیش بووە، لەوانە: یەکەمین کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد کە بە ناوی (هێڤی) لە ئەستەمبۆڵ لە ٢٧/٧/١٩١٢ دامەزراوە، هەروەها ئەندامی دامەزرێنی کۆمەڵەی تەعالیی کورد بووە لە ١٩١٨ لە ئەستەمبۆڵ.(٥٤) ئەم پابەندبوونەی نووسەر بە رێکخراوێکی سیاسیی کوردییەوە نیشانەی هەستی

نیشتمانپەروەریی نووسەر دەگەیەنێت و بەلگەی ئەوەیە کە نووسەر خاوەن پرەنسیپێکی ناسیونالیستانە بووە.

هەکاری، لەگەڵ سەعید نەورەسی دا، پێکەوە، لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا، لە جەنگی تورکیای عوسمانیدا دژ بە رووسیای قەیسەری، شەڕ دەکەن. هەر پێکەوەش، دووای برینداربوون، بە دیل دەگیرێن و ساڵێک لە ئەسارەتدا لە نزیک چەمی ڤۆلگا ژیان بەسەردەبەن. لەوانەشە ئەم دوورکەوتنەوە و ئەسیربوونە بووبێتە ئیلهامی شانۆنامەکەی.

لە ١٩٢٣دا، کاتێ زمان و کولتووری کورد لە تورکیا قەدەغە دەکرێت، هەکاری ناچار دەبێت پشت لە بیری ناسیونالیستی بکات و رووبکاتە ژیانی دیندارەتی و خزمەتی ئیسلام بکات.(٥٥)

نووسەر، لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بەشێوەیەکی راستەوخۆ لە ناوجەرگەی رووداوە رۆشنبیرییەکاندا و لەناو دڵی جموجۆڵە ئەدەبییەکانی وەک سەروەتی فنوون (١٨٩٠)، فەجری ئاتی (١٩٠٨)، گەنج قەڵەملار (١٩١٠) لە ئەستەمبۆڵ، واتە لەناو کەشوهەوا نوێخوازییەکەی گەنجە تورکەکاندا ژیاوە؛ راستەوخۆ بەهرەی لە بەرهەمەکانی ئەوان و کولتووری ئەورووپایی وەرگرتووە. کەواتە، یەکێکە لە یەکەم ئەو نووسەرە هاوچەرخانەی کە پێوەندیی بە کولتووری رۆژئاواییەوە کردووە و بەشێوەیەکی راستەوخۆ سوودی لە جموجۆڵە فەرهەنگییە رۆژئاواییە نوێخوازەکان وەرگرتووە. دیسان، ناوبراو، یەکێکە لە یەکەمین نووسەرە کوردەکان

کە فێری زمانێکی ئەورووپایی (رووسی و ئەڵمانی) بووبێت و سوودی لێیان دیبێت.

لە ئەنجامی ژیان لە ئەستەمبۆڵ و فێر بوونی رووسی و ئەڵمانی و وەرگرتنی ئەو کولتووره رۆژئاواییە بەشێوەیەکی راستەوخۆ، ع.ر. هەکاری لە کولتووری ئیسلامییەوە باز دەداتە سەر کولتووری رۆژئاوایی و لە هەمان کاتدا پێکەوەیان گرێ دەدات و سوودیان لێ وەردەگرێت. ئەمەش بە ئاشکرا، لە شانۆنامەکەیدا و تا رادەیەک، بەسەر تەکنیک و فۆرمە شیعرییەکانیدا رەنگی داوەتەوە. بەم شێوەیە، ساغ دەبێتەوە کە سەرهەڵدانی یەکەمین شانۆنامەی کوردی، بەری داری ئەو روانینە نەوژەنەی ع.ر. هەکاری یە کە لە ماوەی ساڵانی ١٩٠٨-١٩١٩دا لەژێر کاریگەرێتیی جموجۆڵی شانۆی رۆژئاوایی و تورکەکاندا لەلای خەملێبوو.(٥٦)

دوو قۆناغی فیکریی دیار لە ژیانی ع. رەحمی هەکاری دا دەبینرێت:

١- خەباتی نەتەوەپەروەری و بیری ناسیوونالیستانە، کە لە سەردەمی گەنجێتییەوەی دەست پێدەکات تا ساڵی قەدەغەکردنی زمان و کولتووری کوردی لە تورکیا، واتە تا ساڵە شوومەکەی پەیمانی لۆزان: ١٩٢٣.

٢- دیانەت و خەباتی ئیسلامەتی، کە لە ١٩٢٣ دەست پێدەکات و هەموو ژیانی داهاتووی خۆی بۆ تەرخان دەکات؛ زیاتر لە هەژدە کتێب بە زمانی تورکی لەم بارەیەوە بڵاودەکاتەوە. گەلێک

جـارانيش، بەتايبـەتی پێش سـاڵانی ١٩٢٠، ئەم دوو فـيكرەی لەيەكـتـر گـرێ دەدا، وەک لە شـانۆنامـەی (مـەمێ ئالان) دا دەبينين.(٥٧)

تا ئێستا بۆمان ساغ نەبۆتەوە ئايا ئەم شانۆنامەيە خراوەتە سەر شـانۆ يان نا؟ بەڵام، بە شـايەدی و ئاگـاداريی مـحـەممەد ئەمين بۆزئارسـلان: ئەم شـانۆنامـەيە، دووای بڵاوبوونەوەی لە گـۆڤـاری (ژين)، لە شێـوەی كـتـێـبـێكی سـەربەخـۆدا لە ساڵی ١٩٢٠ لە ئەسـتـەمـبـۆڵ چاپكراوە.(٥٨) بەمـەش، ئەم شـانۆنامـەيە دەبێـتـە يەكـەمين شـانۆنامـەی چاپكراوی كـوردی؛ ع. ر. هەكاريش دەبێتـە يەكەمين نووسەری كورد كە شانۆنامەيەكی خۆی لەشێوەی كتێبدا چاپكردبێت.

گـومان لەوەدا نيـە كـە تەنيـا بەكـارهێنانی زاراوەی (پيـەس) و (تيـاترۆ) لەسەر نێوچەوانی تێكستێكی كوردیی ساڵی ١٩١٩دا: داهێنانێكە؛ نيـشانـەی ئەوەيە كـە نووسەرەكـەی ويسـتـوويەتی، بۆ يەكەمين جار لە مێژووی كورددا، ژانرێكی نوێ بهێنێتە ناو ئەدەبی نەتەوەييـمـانەوە. لەوەش زياتر، نووسـەر، بە هوشيـاريـيـەوە لەبارەی ئەم مەسەلەيە، ئاگاداربووە كە ئەم كارەی ئەو تازەيە؛ ويستوويەتی بەردێكی بناغـــە بۆ شـــانۆيەكی نەتەوەيی دابڕێژێێت، دەڵێ: (تياترۆيا كـوردان فەزيلەتا كوردان نۆشی ددت). لەوانەيە، هەر لە سـۆنگەی ئەم مـەبەسـتـەش، لە گـۆشـەنيـگايەكی سـيـاسی - نەتەوەييـەوە بابەتی بەرهەمـەكەی خۆی پێشكەش كردووە؛ ئەگينا

هەمــان چیــرۆکی شـانۆنامـەکـە، وەک لای ئەلبـێـرت کـامــۆدا لە شـانۆنامـەی (سوء التـفـاهم) دەبینین، بە چەندین لای فەلسەفـیی دیکەدا دەکەوێتەوە.

سـەبارەت بەوەی کـە نووسـەر خـوێندنی ئیـلاهیـاتی لە زانکۆی ئەنقـەرە خوێندووە و رۆشنبـیـریـیـەکی ئیـسـلامـیی قـووڵی هەبووە و لەگەڵ زانای ناوداری ئیـسلامـەتی (سەعـید نەورەسی) زۆر هاورێ بـووە، هەروەها لـەبەر ئـەوەیش کــە لەو ســەردەمـــەدا خـــەتێکی بیـرکردنەوەی پانی ئیـسـلامی سیـاسیی بـۆ رزگاربوون لەدەست نێڵی ئیـمـپـراتۆریەتی عـوسـمـانی و ئیـتـتـیـحـادییـەکـان هەبووە؛ دەبینین نووسەر لەم شانۆنامەیەدا دووکێشـەی سیاسی لەیەکتـر گرێ داوە. یەکـەم: جـەنگی ئازادکـردنی قـودس لەدەست خاچپـەرسـتـەکـان، بە سـەرکـردایەتیی سـەلاحەددینی ئەییـوبی لە سەدەی یازدەهەمـدا. دووەم: جـەنگی سـەربەخـۆیی کـورد دژ بە دەوڵـەتی عـوسـمـانی و ئیتیحادییەکانی دووای ١٩٠٨.

لە شـانـۆنامـەکـەدا، ناوی سـوڵـتـان سـەلاحـەددینی ئەییـوبی هاتووە، کە شیری لەڕووی خاچپەرستەکان هەڵکێشاوە و دەستی بە جەنگی رزگاریخوازی کـردووە؛ مـیری هەکـاریـیـانیش، واتە مـیری کـوردان، فـەرمـانی دەرکـردووە کـە بەتەنـگ لەشکری ئازادیـخـوازی سوڵتان سەلاحەددینەوە بۆ ئازادکردنی قـودس بچن. ئیـدی، هەموو عـێل و عـەشیـرەتی کوردان کۆبوونەتەوە و بەرەو «قـودسی شەریف» بەرێ کــەوتوون بۆئـەوەی «وڵات» لەدەست «فــەلان»رزگــار بـکەن.

لێرەدا، ناوەڕۆکی شانۆنامەکە دوو دیوی یەکانگیری دەبێت. دیوی یەکەمیان دەربڕینی بیرێکی دینی، کە پەسەندکردنی غەزای سەلاحەددین و جەنگی ئیسلامە بۆ ئازادکردنی قودس. دیوی دووەمیشیان، کە ڕێی تێدەچێت مەبەستە سەرەکییەکە بێت، بریتیە لە جەنگی سەربەخۆیی کوردان لەدەست ئیتتیحادییە تورکەکانی سالانی ١٩٠٨- ١٩٢٠، کە نووسەر لەبەر سانسۆر و لە ترسی ئیتتیحادییەکان تەنیا توانیویەتی بەم شێوە سمبوولییە دەری ببڕێت. هەر چۆنێک بێت، ئەم شانۆنامەیە، لە بواری ئایدیۆلۆژیدا، بە گەوێکی گرنگ دەژمێردرێت لەنێوان بیری کوردپەروەی و پان-ئیسلامیی کورد، کە هەر دووکیان، لە تورکیای عوسمانیی سالانی جەنگی یەکەمدا باو بوون.

نووسەر ناواخن و چارەنووسی جەنگەکەی هێندە بە لاوە گرنگ نیە، بەڵکو زیاتر وەک هۆکارێک بۆ دوورکەوتنەوەی پاڵەوانەکە بەکاری هێناوە. ئەوەی ناواخنی شانۆنامەکە دەوڵەمەند دەکات بریتیە لەو تراژیدیایەی کە لەپاش ڕۆشتنی مەمۆ دەقەومێ: کوژرانی مەمۆ بەدەست دایکی خۆی. هەر لێرەشدا، عەبدولڕەحیم هەکاری لەگەڵ ئەلبێرت کامۆی فەرەنسی یەکتر دەگرنەوە.

هەر کە پەردە دەکرێتەوە، دەبینین: پاڵەوان لە هەڵوێستێکدایە: هەڵبژاردن. ئایا بچێتە جەنگەکە و کردەوەیەکی هەبێت، یان نەچێت؟ مەم تازەزاوایە، لە هەمان کاتدا تازە جەنگی سەربەخۆیی وڵات دەستی پێکردووە. ئایا ڕێگای کامەیان هەڵبژێرێت: چوونە

جەنگی سەربەخۆیی وڵات (کە ئیحتیمالی لەناوچوونی تێدایە) یان مانەوە لەگەڵ تازەبووکەکەی؟ سەرەتای شانۆنامەکە بەم دوودڵی و خۆدوواندنە، بەم هەڵوێستە چارەنووسسازە دەست پێدەکات. نووسەر لە سەرەتای شانۆنامەکەوە پاڵەوانی خستۆتە هەڵوێستی هەڵبژاردنەوە. ئەمەش تەکنیکێکی شانۆیی هاوچەرخ و زیرەکانەیە، لە تەکنیکی بەرهەمەکانی نووسەری ئەڵمانی زمان، فرانس کافکا دەچێت؛ رەگەزی تەشویقی تێدایە.

نووسەر درامای شانۆنامەکەی لەسەر چەند کەرەستەیەکی ریالیستانەی خۆماڵییەوە هەڵچنیوە. دراما لەم بەرهەمەدا چەند پەیوەندیی بە کێشەیەکی سیاسییەوە هەیە، هێندەش پەیوەندیی بە خاسیەتەکانی کۆمەڵی کوردەواری و دەروونی مرۆڤی کوردەوە هەیە. دوو دیوی یەکانگیری سیاسی - سایکلۆژی، نەتەوەیی - مرۆڤپەروەرانەی هەیە. بۆیە دەبێ ئاماژە بەوە بدەین کە نووسەر چەندین کێشەی سیاسی - ئەخلاقی- مرۆڤایەتیی لەیەکتر ئاڵاندووە و ورووژاندوونی. ئەم ئاڵۆزییەش، پەیوەندیی بە رۆحیات و خاسیەتەکانی کەسایەتیی کوردەوە هەیە کە مرۆڤێکە نیشتیمانەکەی داگیرکراوە و دەیەوێ ئازاد بژی، بۆ ئەم ئازادییەش پێویستیی بە خۆبەختکردن هەیە. بەرهەم و چارەنووسیش؛ بەداخەوە، نووسەری شانۆنامەکە پێمان دەڵێ: بێهوودەیە.

بەکارهێنانی چەند رەمز و نیشانە و نەریتێکی وەک: سەلاحەدینی ئەییووبی، میواندۆستی، خۆشەویستی، مێرخاسی،

لەخـۆبوردوویی لەپێناو نیـشتـیـمـاندا، ئازادیخـوازی، ئازایەتی، گوێڕایەڵبوون بۆ میر، پاراستنی نامووس.. کۆمەڵێک نیشانەن کە نەتەوەی کـوردی پێ دەناسـرێتـەوە.(٥٩) نووسـەر، ورد و زیرەکـانە بەکاری بردوون کە لەگەڵ رووانینە ناسیوونالیستـییەکەی خۆی بۆ شانۆ یەک دەگرێتەوە.

لەم شانۆنامەیەدا، بۆ یەکەم جار لە نووسینی کوردیدا، چاومان بە چەندین زاراوەی هونەریی تایبـەت بە شـانۆ دەکـەوێ: تیـاتر، پیەس، ئەشخاص، مەجلیس. ئەمە ئەوە دەردەخات کە نووسەر باش شارەزای هونەرەکە بووە. بەم کارەیشی، زمانی کوردیی، بەتایبەتی زاراوە هونەرییـەکـانمانی، دەوڵەمـەند کـردووە. لە هەمـان کـاتدا ویستـوویەتی، هەندێ جار، هەر دوو دیالێکتی ژووروو و خـواروو تێکەڵ بە یەکتر بکات و رێگە خۆش بکات زمانێکی ستاندارد دروست ببـێت. لەڕووی رێنووسـیـشـەوە، ئەم تێکسـتـە، بەڵگەنامـەیەکی بایەخدارە بۆ ئەوانەی لە مـێـژووی پەرەسـەندنی رێنووسی کوردی دەکۆڵنەوە.(٦٠)

ناوەڕۆکی ئەم شـانۆنامـەیە، وەک لە سـەرەوەشـدا ئـامـاژەیەکی بچووکی بۆ کرا، بە رادەیەکی یەکجار زۆر لە شانۆنامەی (بە هەڵە لێکگەیشتن)ی ئەلبـێرت کـامـۆی فـەرەنسی دەچێت کـە لە سـاڵی ١٩٤٤ لە پاریس بە زمانی فەرەنسی بڵاوکراوەتەوە.(٦١)

هێـڵی بەیانیی چیـرۆک و ریتـمی پەرەسـەندنی ڕووداوەکـان و

ژمارەی پاڵەوانە سەرەکییەکان، لە هەر دوو شانۆنامە کوردی و فەرەنسییەکەدا، هەمان شتن. لە هەر دوو شانۆنامەکەدا، پاڵەوان (لە کوردییەکەدا مەمۆ/ لە فەرەنسییەکەدا ژان) بۆ ساڵانێکی زۆر، لە ماڵ و نیشتیمانی خۆی دووردەکەوێتەوە و گۆڕانی بەسەردا دێت تا رادەی ئەوەی کە لەلایەن دایکی خۆیەوە نەناسرێتەوە. لە هەردوو شانۆنامەکەدا، کاتێ کوڕەکە دەگەڕێتەوە، بە دەستی دایکی خۆی دەکوژرێت. لە هەر دوو شانۆنامەکەدا کوشتنەکە بە مەبەست نیە و لە ئەنجامی بە هەڵە تێگەیشتنە، یان راستتر بڵێین: لە ئەنجامی نەناسینەوەیە؛ چونکە ماوەیەکی زۆرە کە دایک کوڕەکەی خۆی نەدیوە. لە هەر دوو شانۆنامەشدا تەنیا دایک تاوانبارە، بووک (غەزال) یان خوشک (مارتا) بێگوناهن.

هەڵبەتا، عەبدولڕەحیم رەحمی هەکاری، شانۆنامەنووسە کوردەکەی خۆمان، دیارە، تێکستەکەی ئەلبێرت کامۆی نەدیوە: چونکە پێش ئەلبێرت کامۆ بە نزیکەی بیست و پێنج ساڵ بەرهەمەکەی خۆی نووسیوە. بە هەمان شێوەش، ئەلبێرت کامۆ شانۆنامە کوردییەکەی ئەوی نەخوێندۆتەوە: چونکە دیارە کە ئەلبێرت کامۆ کوردیی نەزانیوە. ئەدی کەواتە، بۆچی ئەم دوو شانۆنامە کوردی و فەرەنسییە، هێندە لەیەکتر دەچن؛ نهێنیی ئەم وەرگرتن و لەیەکچوونە چیە؟

ئێمە واتێدەگەین: ناوەڕۆکی ئەم چیرۆکە ریشەیەکی فۆڵکلۆریی هەبێت و لەناو زۆربەی نەتەوەکانی رۆژهەڵاتدا هەبێت.(٦٢)